

МРНТИ: 15. 31.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-7847.54>

Д.А. Жансерикова¹, Г.К. Сланбекова², Б.Е. Сабырбай³

^{1,2,3} Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Қарағанды қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУ ТИПІ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫ МОТИВАЦИЯСЫ

Аңдатпа

Мақалада білім беру типтеріне байланысты бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясының ерекшеліктері қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының мектеп мотивациялары лицей, гимназия және жалпы білім беретін орта мектеп оқушыларының арасында салыстырмалы түрде сауалнама көмегімен зерттелген. Алынған нәтижелер білім беру типтеріне байланысты оқушылардың мектеп мотивациясының арасындағы байланыстарды көрсетті.

Түйінді сөздер: мотивация, оқу іс-әрекеті, бастауыш сынып оқушылары, білім беру типтері, мектеп дезадаптациясы.

Zhanserikova D.A.¹, Slanbekova G.K.², Sabyrbay B.E.³
^{1,2,3} Karaganda State University named after Academician Y.A. Buketov
Karaghandy, Kazakhstan

THE TYPE OF EDUCATION AND THE MOTIVATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The article discusses the features of school motivation of primary school students, depending on the type of education. Primary school student motivation is aimed at a comparative study among students of lyceums, gymnasiums and secondary schools by using questionnaires. The results showed the relationship between school motivations of students depending on the type of education.

Key words: motivation, educational activity, primary school students, types of education, school maladaptation.

Жансерикова Д.А.¹, Сланбекова Г.К.², Сабырбай Б.Е.³
^{1,2,3} Қарағанды мемлекеттік университеті атындағы академик Е.А. Бөкетов
г.Қарағанда, Қазақстан

ТИП ОБРАЗОВАНИЯ И МОТИВАЦИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности школьной мотивации учащихся начальных классов в зависимости от типа образования. Проведено сравнительное исследование школьной мотивации среди учащихся начальных классов лицеев, гимназий и общеобразовательных школ с помощью анкетирования. Полученные результаты показали, что существует взаимосвязь между школьной мотивацией учащихся и типом образовательного учреждения.

Ключевые слова: мотивация, учебная деятельность, учащиеся начальных классов, типы образования, школьная дезадаптация.

Бастауыш сынып оқушысының оқудағы жетістігі мектеп мотивациясы мен оқу үлгерімі білім беру жүйесіндегі өзгерістерге байланысты. Бұл мәселе біздің елде ғана емес, сонымен қатар басқа елдерде де өзекті болып саналады.

Тәрбиелеу және оқыту ұйымдарына қоғамның қоятын басты талаптарының негізі – жаңа тиімдіпедагогикалық-психологиялық оқу әдістерінің өмір талаптарымен сәйкестігінде жатыр. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивация мәселесі білім беру мекемелерінде ерекше мәнге ие. Кез-келген іс-әрекет белгілі бір мотивтерден туындайды да, белгілі бір жағдайларда өтеді. Мотивтер, қажеттіліктер және мақсаттар – адамның мотивациялық аймағын құрайтын негізгі элементтері.

Мотивацияның оқу іс-әрекетіне және оның нәтижелі болуына тигізетін әсері өте зор. Оқу іс-әрекетінің табыстылығы психологиялық әлеуметтік және педагогикалық факторларға байланысты екендігі мәлім. Оқу іс-әрекетінің табыстылығына оқу мотивациясы мен оның құрылымының тигізер әсері ерекше. Осыған орай кезінде Черкс Дедсон өзінің классикалық заңы арқылы іс-әрекет тиімділігі мотивация күшіне тәуелді деп ашып көрсетеді. Сонда мотивация күші жоғарылаған сайын іс-әрекет нәтижесі өседі [1].

Оқу мотивациясы оқу іс-әрекетіне, оқудағы іс-әрекетке енетін мотивациялардың жеке түрі ретінде анықталады. Кез келген басқа үрдіс сияқты оқу мотивациясы да осы әрекетке тән өзгеше факторлар қатарымен анықталады. Біріншіден, ол білім беру жүйесімен, оқу іс-әрекеті жүзеге асатын білім беру мекемесімен; екіншіден, білім беру үрдісін ұйымдастырумен; үшіншіден, оқушылардың субъектілік ерекшеліктерімен; төртіншіден, педагогтың субъектілік ерекшеліктерімен, ең алдымен оның оқушыға, ісіне деген қатынастар жүйесімен; бесіншіден, оқу пәнінің өзгешелігімен анықталады.

Оқу мотивациясы – бұл білім алушының білімді, белгілі дағды мен іскерліктерді меңгерудегі өзіндік дамудағы қызығушылықтардың психологиялық сипаттамасы. Баланың оқу мотивациясының белгілі бір бөлігі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасатынын көреміз. Бірақ, мектептегі оқу іс-әрекеті да баланың оқуға деген қызығушылығын жоғарылатуға немесе төмендетуге үлкен әсерін тигізеді. Сонымен бірге, бастауыш сыныпта қалыптасатын оқу іс-әрекеті процесі мен нәтижесі, оқыту әдісі мен баланың оқу жұмысын ұйымдастыру формасына тәуелді [2].

Отандық психология ғылымында А.Н. Леонтьевтің «Адам мотивациясының іс-әрекеттік тегі» ілімінің де маңыздылығы ерекше. Бұл теория тұлғаның мотивациялық өрісінің өзгеру динамикасы мен шығу тегін түсіндіруге бағытталады. Автор, психиканың даму анализі, адам санасының генезистегі қалыптасуға көзқарасынан мотивация проблемасын шеше отырып оған былай деп тұжырым жасайды: «Адам өзінің тұлға ретінде қалыптасуының психикалық көрінісін өзінің мотивациялық сферасының дамуынан табады» [3].

А.Н. Леонтьев енгізген жетекші іс-әрекет түсінігінің үш белгісі бар: 1) іс-әрекетте психикалық жетістіктер қалыптасады; 2) онда тұлғаның негізі қаланады; 3) ол жаңа жетекші іс-әрекетті тудырады. Жетекші іс-әрекетте баланың әлеммен қатынасының дамуы таратылады және оның психикасындағы негізгі өзгерістер жүзеге асырылады. Жетекші іс-әрекетте балалар әлеуметтік тәжірибені меңгеруді жүзеге асырады.

А.Н. Леонтьев мотивациялық саланы – жеке тұлға ядросы деп санайды. Бастауыш сыныпта бала ішкі позицияға ие бола отырып, оқығысы келеді (жақсы және үздік оқығысы келеді). Оқудың әр түрлі әлеуметтік мотивтерінің ішінде бірінші орында жақсы баға алу мотиві тұрады. Жоғарғы баға оқушы үшін – мақтау көзі, тәкаппарлықтың мәні. Бала сәтті оқығанда оны ата-анасы, мұғалімі мақтайды, басқаларға үлгі ретінде қояды. Егер сыныпта мұғалім пікірі шешуші пікір ғана емес сонымен бірге барлығы санасатын авторитетті пікір болса, бала жоғарғы статуска ие болады [4].

Оқу іс-әрекеті жеке тұлғаның қалыптасуындағы балабақшадан бастап, орта және кәсіби оқу орындарымен қоса өмір жолдарының түгелге дерлігін қамтиды десек те болады. Білім алу кез келген адамға сөзсіз талап болғандықтан, оқу мотивациясы әлеуметтік-гуманитарлық ғылым салалары үшін ортақ проблема болып табылады.

Бастауыш сынып жасындағы оқушылардың сыртқы әлемге бағыттылығы өте күшті. Фактілер, жаңалықтар оған күшті әсер етеді. Осыған қоса, бастауыш мектеп жасында құбылыс мәніне енуге, олардың пайда болу заңдылықтарын ашуға деген талпыныс байқалады.

Оқудың басқа да кең әлеуметтік мотиві – жауапкершілік, білім алуға қажеттілік. Бұл да баланың оқу іс-әрекетіндегі белгілі мәнге ие. Баға – оларға реалды әрекет етуші мотив: жоғарғы баға және мақтау алу үшін бала сабақ қарап, барлық тапсырмаларды орындауға тырысады. Оқудың әлеуметтік мотивтері оқушының жеке басының дамуы үшін өте маңызды, бұл оның мотивациялық жүйесінде толығымен көрініс береді. Оқу үлгерімі нашар оқушылардың мотивациясы өзгелердікінен ерекшеленіп тұрады [5].

Баланың мектепке келуі баланың тұлғалық ерекшеліктеріндегі маңызды жаңа құрылым оқушының ішкі көзқарастарының қалыптасуымен байланысты. Ішкі көзқарас баланы оқуға бағыттайтын, мектепке

деген жағымды эмоционалдық қатынасты тұғызатын, «жақсы оқушы» үлгісіне өзін сәйкестендіретін ұмтылыстардың мотивациялық орталығы болып табылады.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты – оқушылардың мектептік мотивациясын анықтау.

Бұл зерттеу жұмысында бастауыш сынып оқушыларының мотивациясы жөніндегі мәселелер мазмұнды жағынан қамтылып отыр. Өйткені қазіргі кезде Қазақстандағы мектептер мен балабақшаларда тәрбие, дамыту жұмыстарын жүргізетін арнайы мамандар даярлап шығаратын бөлімдер бар. Осыған орай бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын зерттеп, нәтижелерін ұсынбақпыз.

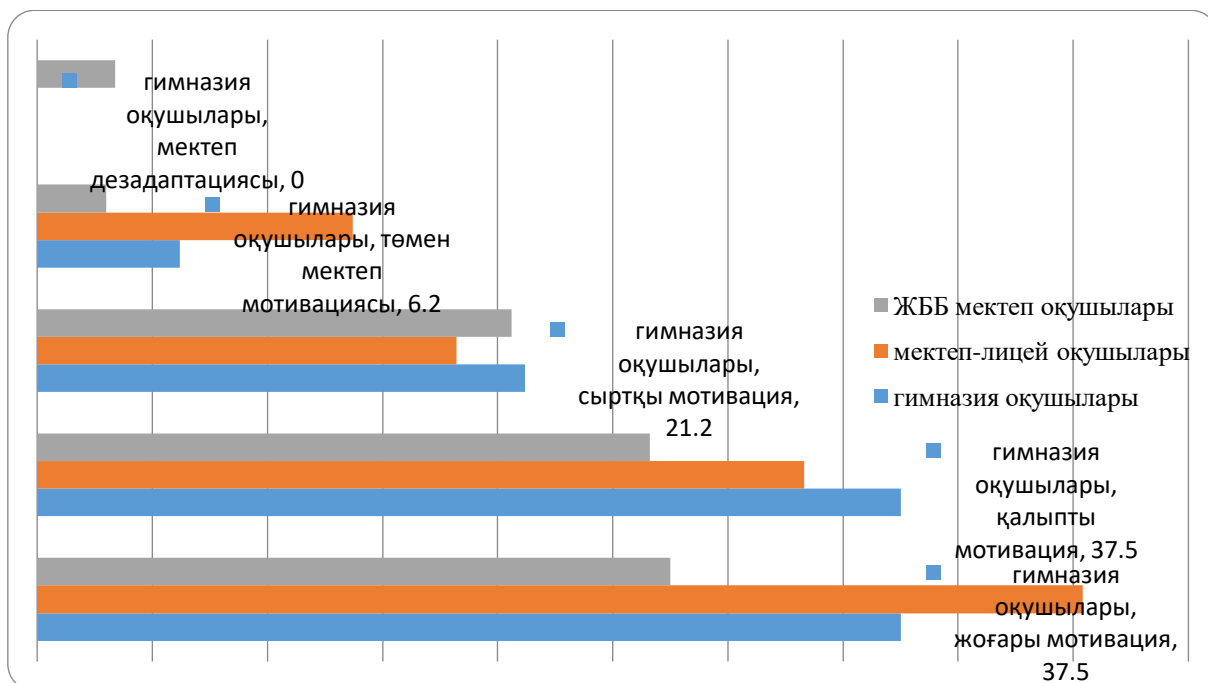
Бастауыш сынып оқушыларының мотивация деңгейін бағалауға арналған зерттеуге жалпы білім беретін орта мектеп (ЖББ), гимназия және мектеп-лицей оқушылары қатысып, сыналушыларға сауалнама жүргізілді. Респонденттердің жалпы саны – 94.

Сауалнама сұрақтары жабық тип бойынша құрылған және жауаптардың үш нұсқасының тек біреуін ғана таңдауды көздейді [6].

Сауалнаманы жүргізу барысында келесі талаптар басшылыққа алынды:

1. Балалардың жас ерекшеліктерін сай келуі.
2. Қажетті мәліметтерді нақты тіркеп отыруға мүмкіндік беруі тиіс.
3. Қарапайым әрі балаларға түсінікті болуы қажет.

Зерттеу нәтижесі бойынша алынған мәліметтер төменде көрсетілген (1 сурет).

1-сурет. Бастауыш сынып оқушыларының мектеп мотивациясының көрсеткіштері

Зерттеу барысында алынған нәтижелер, атап көрсететін болсақ мектеп-лицей оқушылары 45,4%, гимназияда білім алушылар 37,5%, ал ЖББ орта мектебі оқушылары 27,5% көрсеткіштерді көрсетті. Бұл мектеп мотивациясының жоғары деңгейі – мұндай балалар танымдық мотивтер артықшылығымен, барлық қойылған мектептегі талаптарды жетістікпен орындауға ұмтылыстарымен ерекшеленеді. Олар мұғалім нұсқауларын жауапкершілікпен орындап басшылыққа алады, егер жаман баға немесе мұғалімнен ескерту алса қатты уайымдайды.

Жалпы, қалыпты мотивация гимназия оқушыларында 37,5% басым көрсеткішпен анықталды. Мектеп-лицей оқушыларының 33,3% және ЖББ орта мектебі оқушыларының 26,6% құрады. Яғни, мектеп мотивациясының қалыпты деңгейі – мұндай көрсеткіштер оқу іс-әрекетін жетістікпен орындаған бастауыш сынып оқушыларының көпшілігінде болады.

Сыналушылардың сыртқы мотивациясының пайыздық көрсеткіштерінің аралығында өзгешеліктер аса мәнді емес. Мысалы: ЖББ орта мектебі оқушыларының 20,6%, мектеп-лицей оқушыларының 18,2%, гимназия оқушылары 21,2%. Демек, бұл сыналушылардың мектепке деген жағымды қатынастың бар екенін білдіреді, бірақ та мектеп тек оқудан тыс жақтарымен ғана өзіне тартатынын білдірген. Олар мектепке достарымен қарымқатынас жасау үшін жиі келеді, мұғаліммен өздерін оқушы ретінде сезінуі

және әдемі портфелі, қаламы мен дәптері болғаны ұнайды. Мұндай балалардың танымдық мотивтері аз дәрежеде қалыптасқан және оқу процесі де оларды аз қызықтырады.

Зерттеу нәтижесінде төменгі мектеп мотивациясы мектеп-лицей оқушыларында (13,7%) және гимназия оқушыларымен (6,2%) салыстырғанда ЖББ орта мектебі оқушылары (3%) төмен екендігі байқалды. Мұндай оқушылар мектепке еріксіз барады, сабақты босатады. Сабақ кезінде сабақтан тыс істермен, ойындармен айналысады. Оқу іс-әрекетінде мәнді қиыншылықтарға кездеседі. Мектепте тұрақсыздық адаптациясы күйінде болады.

ЖББ орта мектепте білім алушылар (3,4%) мектепке деген жағымсыз қатынас анықталды. Сонымен бірге, мектептегі балаларда маңызды қиыншылықтар кездеседі, олар оқу іс-әрекетін орындай алмайды, сыныптастарымен қарым-қатынаста және мұғаліммен өзара әрекетте қиындықтар туындайды. Мектеп олар үшін жағымсыз орта ретінде қабылданады. Оқушылар агрессивті реакциялар көрсетеді, тапсырмаларды, қабылданған нормалар мен ережелерді орындаудан бас тартуы мүмкін. Көбіне, мұндай оқушыларда жиі жүйке-психикалық денсаулықтарының зақымдануы байқалады.

Қорытындылай келе, мектеп балалардың ережеге бағынуды талап етеді, кейде балада мектепке деген жағымсыз қатынас мұғалімнің балаға деген қатынасынан туындайды. Сандық талдау үш топ сыналушыларының оқу іс-әрекетіне деген мотивациясы арасында аса мәнді айырмашылықтардың жоқ екенін көрсетті.

Оған қоса, соңғы жылдары мектепке дейінгі және бастауыш сынып оқушыларының ойын іс-әрекеті көбінесе ғаламтор технологиясымен және әртүрлі гаджеттермен ұштастырылған, бұл балаларға дайын білім мен жоғары деңгейлі ойын сауықты береді, сөйтіп балалардың жаңа білімді дербес меңгеруін төмендетеді.

Бұл бастауыш сынып оқушыларының мектеп мотивациясының деңгейінің төмендеуіне әкелетін факторлардың бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мильман В.Э. *Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности* / В.Э.Мильман // *Вопросы психологии*. – 2007. – №5. – С. 42-47
2. Зимняя И.А. *Педагогикалық психология: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық*. – 2-ші, толықт., түзет. және қайта өңд. бас. / Орыс тілінен аударған М.А. Құсаинова. – М.: Логос; Алматы: TST-сәуірі, 2005. – 368 с.
3. Леонтьев А.Н. *Проблемы развития психики* / А.Н. Леонтьев. – 4-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
4. Леонтьев А.Н. *Потребности, мотивы, эмоция. Конспект лекций* / А.Н.Леонтьев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во МГУ, 2013. – 324с.
5. Божович Л.И. *Изучение мотивации детей и подростков* / Л.И. Божович.– 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 2011. –220 с.
6. Лусканова Н.Г. *Оценка школьной мотивации. Тест* / Н.Г. Лусканова, (17.01.2020).